

Rechtvaardiging

Spreken over 'rechtvaardiging' veronderstelt een instantie voor wie men rekenschap dient af te leggen

Ieder mens wil erkend worden. Een ieder wil dat mensen die voor hem belangrijk zijn, leden van de familie, zijn eventuele werkgever, collega's en buren, accepteren wat hij doet of juist niet doet. En of hij wil of niet, ook genoeg moet een mens ook verantwoording afleggen over zijn doen en laten. Indien er kritiek geuit wordt, kan daarbij horen dat hij 'rechtvaardigt' wat hij gedaan of juist niet gedaan heeft. Dit alledaagse afleggen van rekenschap voor mensen verduidelijkt wat het spreken van 'rechtvaardiging' inhoudt.

Voor mensen die er van overtuigd zijn dat God de schepper van het heelal is, die zich met hen bezig houdt, is Hij de hoogste instantie. Als er sprake is van rekenschap afleggen, van zich 'rechtvaardigen' of van 'gerechtvaardigd worden', dan zien zij Hem als de hoogste rechter.

In Europa groeit de groep van mensen die deze overtuiging helemaal niet delen. Zij zijn er van overtuigd dat er geen god bestaat, laat staan dat een god de schepper van het helaal zou zijn of zich met mensen zou bemoeien. Zij zien dan ook helemaal geen noodzaak om zich voor welke god dan ook te rechtvaardigen. Sommigen zeggen desgevraagd stellig dat zij zelf wel uitmaken aan welke waarden en normen zij zich houden. Bij vanden dan ook niet dat zij zich moeten rechtvaardigen of dat zij gerechtvaardigd moeten worden.

Anderen beschouwen zichzelf wel als verantwoordelijk, maar niet ten overstaan van de God die christenen vereren, maar bijvoorbeeld ten

overstaan van een volgende generatie, aan wie ze een niet al te vervuilde aarde willen nalaten.

Aan mensen die veronderstellen dat God überhaupt niet bestaat of, als Hij bestaat, zich niet met mensen bezig houdt, kan men moeilijk uitleggen waarom Luther en christenen in de lutherse traditie het zo belangrijk vinden voor God 'gerechtvaardigd' te worden en te zijn. En toch houden christenen die in de lutherse traditie staan er aan vast, dat de blijde boodschap van de rechtvaardiging van de goddeloze het centrum van het christelijke geloof is, en zij proberen dat duidelijk te maken, indien er naar gevraagd wordt.

Fundamentele kritiek op de gedachte dat het spreken van 'rechtvaardiging' nodig en zinvol zou zijn

De bewering dat 'rechtvaardiging van de opstandige mens' een bron van kracht en moed zou zijn, stuit op tegenspraak.

De wijsgeer Friedrich Nietzsche bijvoorbeeld vond in zijn geschrift *Also sprach Zarathustra* de wijze waarop christenen hun leven inrichten niet getuigen van gerechtvaardigd zijn. Hij schrijft: 'Betere liederen moesten zij [de priesters] mij voorzingen, wil ik aan hun verlosser leren geloven: zijn jongeren moesten er meer verlost uitzien!'¹

Ook de socialistische schrijver Bertolt Brecht was een scherpe criticus van de christelijke kerken. In een van zijn zogeheten kalenderverhalen laat hij een proleet optreden: voor de socialist Brecht een ten onrechte gering geachte vertegenwoordiger van de arbeidersklasse. Die proleet wordt bij een proces gevraagd of hij de wereldlijke of de kerkelijke vorm van de eed gebruiken wil. De proleet geeft tot antwoord: 'Ik ben werkloos'. Brecht geeft zelf aan wat hij wil laten zien: 'De proleet was in een situatie waarin dergelijke vragen, ja misschien het hele proces als zodanig geen zin meer hebben.' Als Brecht gelijk heeft, maakt een zeer problematische situatie het bestaan zo zinloos dat geloof in God geen betekenis meer heeft.

'Rechtvaardiging van de opstandige mens' als centraal begrip voor de bijbelse boodschap: een keuze van Maarten Luther

---

¹ *Aldus sprach Zarathoestra*, tweede deel.

In het nieuwe testament wordt op verschillende wijzen uitgedrukt welke betekenis leven, dood en opwekking van Jezus Christus voor christenen hebben. De apostel Paulus legt er bijzondere nadruk op dat door de dood en de opwekking van Jezus Christus de gestoorde verhouding tussen God en opstandige mensen hersteld werd. Met het spreken over een 'gestoorde verhouding' tussen God en mens wordt hetzelfde gezegd wat het in onbruik geraakte woord 'zonde' uitdrukken wil. Evenzo wordt met 'opstandige mens' omschreven wat het woord 'zondaar' uitdrukken wil: een mens die God en zijn gebod diep in zijn hart afwijst.

In het veelstemmige koor van getuigenissen in het nieuwe testament trof dat van de apostel Paulus Maarten Luther bijzonder. Voor hem stond buiten kijf dat God de wereld geschapen heeft en dat hij om mensen geeft. Wel vond hij zichzelf niet in staat God van harte lief te hebben en zijn geboden na te leven. Daarom vreesde hij Gods gerechtigheid, die hem zou moeten straffen. In de brieven van de apostel Paulus ontdekte Luther tot zijn grote opluchting de boodschap dat God de opstandige mens omwille van Jezus Christus rechtvaardigt.

Bijzonder duidelijk wordt Luthers hartstochtelijke pleidooi voor de rechtvaardiging van de opstandige mens door Christus in zijn lied 'Verheugt u, christenen, tezaam ...'².

Hier formuleert Luther als volgt:

'De duivel had mij in zijn macht,
de dood stond mij voor ogen ...' (vers 2)
'Toen zag God in de eeuwigheid
mijn mateloze ellende
en haastte zich, te rechter tijd
mij, arme, hulp te zenden.
Mijn Vader, – want Hij wendde mij
Zijn hart vol liefde toe, ja Hij
liet het zich 't liefste kosten.' (vers 4)

En Luther laat de Zoon tot de christen spreken:

'Mijn leven overwint de dood,
mijn onschuld delgt uw schulden groot,
en zo zijt gij behouden.' (vers 8)

---

² *Liedboek voor de kerken*, gezang 402.

In een notendop vat Luther in dit lied samen waar het voor hem om draait: Door Christus – en door Hem alleen – is de verhouding tussen God en de opstandige mens weer in orde gebracht worden. Zij was verstoord door de onwil van de mens, God niet als God te erkennen. Christus alleen rechtvaardigt de mens. Hiermee protesteert Luther tegen de in zijn tijd geldige kerkelijke leer. Deze ging er weliswaar van uit dat God genadig is. Maar ze verwachtte van een christen dat hij op basis van de door God geschonken genade goede werken zou verrichten. Door het doen van goede daden zou een christen verdiensten voor God verwerven. Daarbij hoorde uiteraard ook de eis, verkeerde daden achterwege te laten. Volgens deze leer maakte God wel een begin door zijn genade te schenken, maar de mens kon en moest zijn best doen en meewerken tot zijn eigen rechtvaardiging. Luther vond dat hiermee de kracht van het kwade onderschat en de kracht van de mens, het goede te doen, overschat werd.

Voor Maarten Luther is deze 'rechtvaardiging van de opstandige mens' door God omwille van Jezus Christus het centrum van het christelijke geloof. Hierbij gaat het immers om de vraag hoe een onvolkomen mens voor de volkomen God kan bestaan. De christelijke kerk leeft volgens Luther alleen van de intacte verhouding tussen God en mens. Daarom noemt hij het artikel van de rechtvaardiging van de opstandige mens ook het artikel waarmee de kerk 'staat' (geestelijk leeft) en zonder wie ze 'valt' (geestelijk sterft).

God stelt volgens deze visie geen voorwaarden waaraan de mens zou moeten voldoen om 'rechtvaardig' te zijn. Hij geeft de rechtvaardiging puur uit genade. Deze 'rechtvaardiging' is vooral een verklaring, een 'als rechtvaardig beschouwen'. God ziet de zondige mens 'ineen' met Jezus Christus. Ook al is een mens nog steeds in opstand tegen God, God kijkt naar hem zoals hij naar Jezus Christus kijkt, die juist niet tegen hem in opstand komt. Vergelijk het met een leraar die de broer van een uitstekende en erg beminlijke leerling steeds ziet als even intellectueel knap en even vriendelijk, ongeacht diens verstand en gedrag. Deze rechtvaardiging puur uit genade dient een mens in geloof te aanvaarden. Ook dit geloof wordt van God gegeven en kan niet door een mens worden gegenereerd.

Omdat Christus de grond gelegd heeft voor de rechtvaardiging van de opstandige mens, kan Luther met evenveel nadruk als over de rechtvaardiging van de goddeloze ook over het geloof in Christus spreken. Dit is voor hem dus eigenlijk dezelfde inhoud met andere woorden uitgedrukt.

In een notendop vat Luther in dit lied samen waar het voor hem om draait: Door Christus – en door Hem alleen – is de verhouding tussen God en de opstandige mens weer in orde gebracht worden. Zij was verstoord door de onwil van de mens, God ~~niet~~ als God te erkennen. Christus alleen rechtvaardigt de mens. Hiermee protesteert Luther tegen de in zijn tijd geldige kerkelijke leer. Deze ging er weliswaar van uit dat God genadig is. Maar ze verwachtte van een christen dat hij op basis van de door God geschonken genade goede werken zou verrichten. Door het doen van goede daden zou een christen verdiensten voor God verwerven. Daarbij hoorde uiteraard ook de eis, verkeerde daden achterwege te laten. Volgens deze leer maakte God wel een begin door zijn genade te schenken, maar de mens kon en moest zijn best doen en meewerken tot zijn eigen rechtvaardiging. Luther vond dat hiermee de kracht van het kwade onderschat en de kracht van de mens, het goede te doen, overschat werd.

Voor Maarten Luther is deze ‘rechtvaardiging van de opstandige mens’ door God omwille van Jezus Christus het centrum van het christelijke geloof. Hierbij gaat het immers om de vraag hoe een onvolkomen mens voor de volkomen God kan bestaan. De christelijke kerk leeft volgens Luther alleen van de intacte verhouding tussen God en mens. Daarom noemt hij het artikel van de rechtvaardiging van de opstandige mens ook het artikel waarmee de kerk ‘staat’ (geestelijk leeft) en zonder wie ze ‘valt’ (geestelijk sterft).

God stelt volgens deze visie geen voorwaarden waaraan de mens zou moeten voldoen om ‘rechtvaardig’ te zijn. Hij geeft de rechtvaardiging puur uit genade. Deze ‘rechtvaardiging’ is vooral een verklaring, een ‘als rechtvaardig beschouwen’. God ziet de zondige mens ‘ineen’ met Jezus Christus. Ook al is een mens nog steeds in opstand tegen God, God kijkt naar hem zoals hij naar Jezus Christus kijkt, die juist niet tegen hem in opstand komt. Vergelijk het met een leraar die de broer van een uitstekende en erg beminnelijke leerling steeds ziet als even intellectueel knap en even vriendelijk, ongeacht diens verstand en gedrag. Deze rechtvaardiging puur uit genade dient een mens in geloof te aanvaarden. Ook dit geloof wordt van God gegeven en kan niet door een mens worden gegenereerd.

Omdat Christus de grond gelegd heeft voor de rechtvaardiging van de opstandige mens, kan Luther met evenveel nadruk als over de rechtvaardiging van de goddeloze ook over het geloof in Christus spreken. Dit is voor hem dus eigenlijk dezelfde inhoud met andere woorden uitgedrukt.

Wie in Christus gelooft, accepteert daarmee dat hij die rechtvaardiging inderdaad nodig had. Een dergelijk geloof is te vergelijken met een open hand, waarmee men ontvangen kan. Een mens die in geloof aanvaardt gerechtvaardigd te zijn, zal er van overtuigd zijn dat Jezus Christus van het grootste belang voor zijn (of haar) leven is.

De gerechtvaardigde mens krijgt volgens Luther door deze wijze, waarop God tegen hem aankijkt, nog geen andere kwaliteit. Zolang een christen op aarde leeft, blijft hij (of zij) een mens in opstand tegen God. Hij blijft in opstand tegen God (een 'zondaar'). Er is dus eigenlijk gedurende het aardse bestaan van een christen nog geen sprake van dat hij al van harte instemt met Gods gebod en Christus werkelijk navolgt.

Niet helemaal te rijmen met deze overtuiging dat de rechtvaardiging vooral een verklaring is, dat God een mens 'als rechtvaardig beschouwt' die dat daadwerkelijk (tenminste: nog) niet is, zijn de uitspraken van Luther dat God toch ook gedurende het aardse leven van een gerechtvaardigde mens een begin maakt met diens heiliging. Luther gaat zo ver te zeggen dat een christen mag beweren: *Ik ben Christus, omdat Christus zegt dat hij met mij één persoon is*. Deze overtuiging geeft deel aan de vrijheid van een christen, die van God zelf komt.

Recente ontwikkelingen in het gesprek met de rooms-katholieke kerk

In het jaar 1999 heeft een commissie, samengesteld uit theologen van de rooms-katholieke kerk en van lidkerken van de Lutherse Wereldfederatie, als resultaat van jarenlange indringende gesprekken over de 'rechtvaardiging alléén uit Gods genade' een document op tafel gelegd, de *Joint Declaration on the Doctrine of Justification*. Door er op te wijzen in welke opzichten rooms-katholieken en lutheranen het over de rechtvaardiging eens kunnen zijn, hoopten de leden van deze commissie te kunnen bijdragen tot een belangrijke oecumenische toenadering tussen deze kerken. Maar al snel werd duidelijk dat de 'rechtvaardiging alléén uit Gods genade' in de rooms-katholieke kerk niet de centrale leer zou worden. De rooms-katholieke kerk accepteerde deze wijze van tegen de bijbelse boodschap aankijken niet als het centrale artikel, waarmee de in principe ene Kerk van Jezus Christus 'staat' (geestelijk leeft) of juist 'valt' (geestelijk sterft). In de lidkerken van de Lutherse Wereldfederatie heeft de rechtvaardigingsleer deze centrale functie wel. Verder bleek dat de opvattingen over de kerk, het priesterambt en het avondmaal zo nauw

met die van de rechtvaardiging samen hangen, dat het document over de bereikte toenadering ook voor de voorstanders van de *Joint Declaration on the Doctrine of Justification* binnen de Lutherse Wereldfederatie niet meer kon zijn dan een bemoedigende eerste stap naar elkaar toe. Voor en tegenstanders van het document binnen de Lutherse Wereldfederatie konden het niet met elkaar eens worden. Er zal nog veel denkwerk en overtuigingswerk verricht moeten worden, voordat de toenadering tussen de rooms-katholieke kerk en de kerken die in de Lutherse Wereldfederatie verenigd zijn, het over het belang van de rechtvaardigingsleer eens zullen worden.

Het belang van het geloof in 'rechtvaardiging van de opstandige mens' voor het alledaagse leven vandaag

De psychotherapeut Victor Frankl, die een concentratiekamp overleefd heeft, formuleerde de zin: 'Wie een 'waarom' heeft om te leven, verdraagt bijna ieder 'hoe'. Dat pleit tegen de opvatting van Bertolt Brecht dat een uitzichtloze situatie het geloof in God zinloos maakt. Voor de reformator Maarten Luther was de overtuiging, door God puur uit genade gerechtvaardigd te zijn, een bron van vreugde en kracht. Het is dan ook een uitdaging voor lutheranen, in de 21^e eeuw deze overtuiging op een wijze te herformuleren, dat ze ook in de eigen tijd vreugde en kracht geeft. Verondersteld is daarbij dat deze overtuiging niet op een wijze tijdgebonden was dat ze moderne mensen niets meer te zeggen heeft, maar dat ze ook vandaag de dag nog kan enthousiasmeren.

Een goede samenvatting van de overtuiging dat de 'rechtvaardiging van de opstandige mens' doorwerkt in het heden, kan men lezen in de kerstboodschap 2007 van de president van de Lutherse Wereldfederatie, Mark S. Hanson:

'Omdat God in de wereld aanwezig is, is geen mens zo nederig, geen plaats zo verlaten, geen vijand zo veracht, geen conflict zo groot, geen zonde zo zwaar, geen menselijke betrekking zo verstoord, dat God niet vergeving en geloof, verzoening en opstanding, gerechtigheid en genade, heling en hoop zou kunnen schenken.'

Christoph Burger

Voor wie verder wil lezen:

- E. Jüngel, *Das Evangelium von der Rechtfertigung des Gottlosen als Zentrum des christlichen Glaubens*. Eine theologische Studie in ökumenischer Absicht, [1^e druk 1998], ⁵Tübingen 2006.
- F. Hauschildt / U. Hahn (HG.), *Rechtfertigung heute – Warum die zentrale Einsicht Martin Luthers zeitlos aktuell ist*, Hannover 2008.
- K. Zwanepol, Rechtvaardiging als midden. Kanttekeningen bij de 'Gemeenschappelijke Verklaring over de Rechtvaardigingsleer'. In: *Kerken Theologie* 50 (1999), pp. 205 – 226.
- Van dezelfde auteur is ook een vertaling van de *Joint Declaration on the Doctrine of Justification* in het Nederlands op internet beschikbaar: <http://www.oecumene.nl>
- Een gedrukte versie: Gemeenschappelijke verklaring over de rechtvaardigingsleer. Vertaald en ingeleid door K. Zwanepol. Met een commentaar van de Theologische Commissie van de Evangelisch-Lutherse Kerk, Woerden (Stichting Lutherse uitgeverij en boekhandel) 1998 (ISBN: 90-76093-06-7)
- Een vertaling van de aanvullende documenten is te vinden op: <http://www.rkddocumenten.nl>